

קרן פרידמן-פלג. העם על הספה: הפוליטיקה של הטראומה בישראל.

ירושלים: מאגנס. 2014. 167 עמודים

לאה דוד*

קרן פרידמן-פלג, בספרה העם על הספה: הפוליטיקה של הטראומה בישראל, פורמת את גבולותיה הסגורים של הקהילה הטיפולית בישראל בכוונה לחשוף "כיצד נכרכות שאלות קליניות של אבחון, טיפול ומניעה בשאלות פוליטיות של זהות קבוצתית ביחסי הכוח" (עמ' 146). היא מציגה לנו את האופן שבו משתנה החוזה הטיפולי בין מטפל למטופל כאשר מדובר בטראומה על רקע הסכסוך הישראלי-פלסטיני והיחיד נטמע בתוך הקולקטיבי. לדבריה של פרידמן-פלג, המחקר נועד "לעמוד על השתרשותו של העיסוק בטראומה בהקשר של הסכסוך" (עמ' 17). הספר מגולל את תהליך ההתפתחות המסועף של החיבור ההדרגתי בין האבחנה הפסיכיאטרית של פוסט-טראומה ובין השיח על השתייכות לאומית בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

נקודת המבט האנתרופולוגית של פרידמן-פלג מספקת גם את הקרבה הנדרשת אל שדה המחקר וגם את הפריזמה שדרכה אפשר למפות את הסוכנים, השיחים והאינטרסים הרבים בשיח על טראומה לאומית. נקודת מבט זו משמשת את פרידמן-פלג לניתוח מוקפד ושופע של מקרה הבוחן בניסיונה להבין כיצד האבחנה הקלינית של פוסט-טראומה מקבלת ממד פוליטי וכוח פוליטי. לעתים עולה תחושה שהקרבה לנחקרים מונעת מהחוקרת להשמיע ביקורת בלב שלם; אך למרות זאת, המחקר האתנוגרפי המוצג בספר מדגים היטב כיצד יש לערוך מחקר אנתרופולוגי אמין, חוצה גבולות של זמן ומקום, ואף כיצד אפשר לבדוד תופעה תרבותית כלשהי ולמקמה בתוך הקשרים פוליטיים וחברתיים. העושר האתנוגרפי, הציטטות המגוונות, האפיוודות הקצרות המתארות את הדינמיקות והמתחים המשתנים בין הסוכנים השונים - כל אלו עוזרים לקורא להרכיב את הפאזל שדרכו מצטיירת תמונת חיבורה של הטראומה לסכסוך הלאומי.

שמונת פרקי הספר מציגים נתיבים שונים לגיוס המסגרת האינטימית של מושגים ופרקטיקות לאבחון פוסט-טראומה, טיפול בה ולשילובה היישר בתוך מערך הסכסוך הישראלי-פלסטיני. שלושת הפרקים הראשונים, שבהם פרידמן-פלג דנה במיסוד החיבור שבין טראומה לסכסוך לאומי, עוקבים אחרי הסוכנים הבולטים בשטח, כגון ארגון נט"ל (נפגעי טראומה על רקע לאומי) והקואליציה הישראלית לטראומה, המעלים אל פני השטח מורכבות וניגודים רבים: בין האישי לקולקטיבי, בין הקליני לפוליטי ובין האוניברסלי למקומי. בתוך הארגונים הללו דינמיקת ההשתרשות של "הטראומה הלאומית" מלווה במתחים רבים בין אנשי טיפול, אנשי פרסום ותורמים בעלי אינטרסים שונים. כל אלה הופכים את ההגדרה הקלינית לפוסט-טראומה ל"מסגרת פרשנית המאופיינת באיכויות גבוהות של נזילות, גמישות ועמימות נוחה לתפעול נוכח הנסיבות המשתנות של הסכסוך" (עמ' 17). פרידמן-פלג מראה באופן משכנע כיצד מתפתח הדיון שבין "הברוקרים השונים של טראומה" (עמ' 54) סביב השאלה למי יש זכות להשתייך אל קבוצת הסובלים, ש"באה לידי ביטוי באמצעות שימוש במונח קורבנות" (עמ' 60), וחשוב מכך - מי זכאי לטיפול ולחיבוק לאומי וכיצד נוצר הקרב על סיווג הסבל ומינוו.

* המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

בארבעת הפרקים הבאים עוסקת פרידמן-פלג ב"אופן בו מתקיימים תהליכי אבחון, טיפול ומניעה של טראומה בהקשרים שונים" (עמ' 18). היא מנסה למפות את הפרקטיקות הללו המתפתחות בזירות שונות ומגוונות. הפרק הרביעי עוסק בארבע פרקטיקות מקצועיות - טיפול, תיעוד, מחקר וחיפוש - שהופעלו על חיילי צה"ל בניסיון "להפסיק להתייחס לטראומה כאל פתולוגיה של מעטים שפיתחו תסמינים קליניים אלא להתחיל ולראות בה מאפיין של רוב מוחלט" (עמ' 72). הפרק הבא מציג כיצד גבולות הטראומה הלאומית התרחבו מ"הגרעין הקשה", דהיינו מי שחוו את הטראומות בפועל, לעבר המשפחות, ובראש ובראשונה לעבר נשותיהם של הגברים הסובלים מהפרעת דחק פוסט-טראומטית בדרגות קושי שונות. באמצעות פסיפס אתנוגרפי מדוקדק, פרידמן-פלג מראה כיצד הנשים רוכשות בהדרגה הגדרות טיפוליות, מייחסות אותן לעצמן ומתמקמות באמצעותן במעגל הטראומה הלאומית. הפרק השישי עוסק באיתור הפרקטיקות הטיפוליות ובהרחבתן לעבר קבוצות סיכון העלולות להיחשף לאירועים העשויים להביא לתוצאה פוסט-טראומטית. הפרק מפנה מבט אל המתח הקיים "בין הממד האוניברסלי המאפיין את עיסוק הטיפול בטרואומה לבין הממד הפרטיקולרי" (עמ' 115). בפרק מתואר הקושי של קהילות מסוימות, כגון הקהילה הדרוזית בדלית אל-כרמל או הקהילה הברדווית בבאר שבע, להסתגל לשיטות טיפוליות; קושי זה נובע לא רק מההתנגשות שבין דת ללאום אלא גם מהמבנים החברתיים הקיימים, הנשענים על היררכיות בין-דוריות ומגדריות. בפרק השביעי מתוארות שלוש פרקטיקות טיפוליות - ניידת טיפול עבור משפחות במצוקה נפשית חריפה; חדרי שלוה לילדים בבתי ספר יסודיים; וסדנאות לפיתוח חוסן למורים, להורים ולתושבים. הפרקטיקות האלה, המנסות לייעל את הידע מקצועי ומייבאות אותו אל תוך הקהילה, מצביעות על ביסוסה של ההנחה שאפשר לרכך את הטראומה העתידית, גם אם לא למנוע אותה לחלוטין.

כך, על פי הספר, הטראומה הלאומית הופכת למסגרת פרשנית שדרכה אפשר להדק שוב את הקשר שנפרם - הקשר הבלעדי בין הטראומה כמושג תרפויטי ובין הסכסוך הלאומי. דווקא הפרק האחרון, שבו היה אמור המחקר המרתק הזה לקבל תוקף תיאורטי, עמום ואף מאכזב מעט ויש בו תחושה של החמצה. נדמה כי היה אפשר למנף את הדיון על נדידת הידע והפרקטיקות הטיפוליות של הטראומה ולעסוק לא רק בשדה הפרטיקולרי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, אלא גם במסקנות ובשאלות תיאורטיות שהפרקטיקות האלה מעלות. כי מה החיבור בין טראומה לסכסוך הישראלי-פלסטיני אומר לנו על ישראל? על מדינת לאום? על לאומיות ולאומנות? בספרו האחרון של ג'פרי אלכסנדר (Alexander), מחשובי החוקרים בתחום הסוציולוגיה הרפואית, נטען שחשוב להבין שההבניות של טראומות חברתיות, "במקום להיות תיאורים של מה שהתרחש, מהוות בעצם טיעונים של מה שהיה צריך להיות ומה שצריך לקרות בעתיד" (שם, עמ' 4); כלומר, הטראומה החברתית היא תמיד ניסיון להשיג זכויות ולהבנות היררכיות חברתיות. מכאן עולה השאלה מהו החזון העתידי של החברה בישראל. בספרה של פרידמן-פלג שאלה זו אינה נשאלת כלל.

פרידמן-פלג מסיקה כי "יש לזקוף את התפתחותה המקומית של רשת יחסי גומלין סביב העיסוק הטיפולי בטרואומה לקשר בין ההגדרה הקלינית לבין שני עולמות משמעות שמציאות החיים הישראלית משוקעת בהם: הליברלי והקהילתי" (עמ' 147). נט"ל קידמה את החיבור בין טראומה ובין הסכסוך הישראלי-פלסטיני כשהנגישה פרקטיקות טיפוליות לקהילת נפגעי

הטראומה על רקע לאומי, כחלק מן האג'נדה המוצהרת שלה. אך דווקא החיבור הזה אינו מיצג כאן כוח ליברלי שנלחם למען ה"אדם האוניברסלי" (עמ' 148), כפי שטוענת פרידמן-פלג, אלא להפך: ההגדרה הקלינית של פוסט-טראומה, שבמקורה "נטועה בידע מדעי הנתפס כאובייקטיבי וניטרלי" (עמ' 148), מתחברת בישראל לטראומה על רקע סכסוך לאומי ואתני ומתאפיינת דווקא כאנטי-ליברלית ופרטיקולרית. מהן ההשלכות של צמצום שכזה של פרקטיקות אוניברסליות - שאלה זו, כך נדמה, הופכת את ישראל לזירת מחקר נהדרת וייחודית. זאת ועוד, מתוך כך יש עוד לשאול כיצד הצמצום הזה משפיע על הלאום, על הזהות הלאומית ועל השיח הפוליטי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

הספר קריא מאוד, נכתב בשפה ברורה וסוחפת והוא בהחלט עשוי לעניין קהלים רבים, מכיוון שהנושא רלוונטי מתמיד; כל מי שחי את המציאות הישראלית ימצא בו עניין, ובעיקר מי שעוסק באנתרופולוגיה רפואית, בלימודי תרבות ובפסיכולוגיה. הספר יכול לסייע במיוחד לסטודנטים לאנתרופולוגיה ולשמש להם מדריך לכתיבה ולפרשנות לאחר עבודת שדה.